

INSTYTUT PRAHISTORII UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA

OŚRODEK OCHRONY DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W BISKUPINIE

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PREHISTORYCZNE

Biskupin... i co dalej?

Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii

REDAKCJA

JACEK NOWAKOWSKI

ANDRZEJ PRINKE

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI

POZNAŃ 2005

ABSTRACT: Jacek Nowakowski, Andrzej Prinke, Włodzimierz Rączkowski (eds), *Biskupin... i co dalej? Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii* [Biskupin... and what next? Aerial photographs in Polish archaeology]. Instytut Prahistorii UAM, Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne, Poznań 2005, pp. 522, fig. & phot. 199, colour plates 142. ISBN 83-916342-2-1. Polish text with English summaries and captions.

These papers present examples of the application of aerial photography in Poland and some other European countries. The authors discuss several issues including the history of Polish aerial archaeology, the conditions of its usefulness in Polish archaeology, certain contemporary technological resources that increase the effectiveness of the information in the photographs, the complex problems of photointerpretation and the closely related question of how to archive them and make them available, the universal uses of photographs in conservation work and in research practice. Aerial photographs also allow to look at archaeology from a different perspective, thus they can be a good basis for re-conceptualisation of many fundamental problems, such as methods of cultural landscape studies.

Recenzenci:

prof. dr hab. Bogusław Gediga
prof. dr hab. Sławomir Kadrow

© Copyright by Jacek Nowakowski, Andrzej Prinke, Włodzimierz Rączkowski 2005
© Copyright by Authors

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dziekana Wydziału Historycznego UAM, Fundacji UAM, Aerial Archaeology Research Group oraz ze środków projektu *European Landscapes: Past, Present and Future* (Ref. No 2004-1495/001-001 CLT CA22) realizowanego w ramach programu Culture 2000.

Adjustacja streszczeń i tłumaczenie podpisów: Joanna Haracz-Lewandowska
Skład i łamanie: ad rem, Poznań – Jacek Tomczak

Projekt okładki: Jolanta i Konrad Królowie

ISBN 83-916342-2-1

Wydawca:

ad rem

ul. Słowiańska 38A/6

61-664 Poznań

tel./fax +48/61 826 78 44

e-mail: adrem@echostar.pl

Spis treści

Jacek Nowakowski, Andrzej Prinke, Włodzimierz Rączkowski, <i>Latać, latać i... interpretować: problemy i perspektywy polskiej archeologii lotniczej</i>	11
---	----

Część I: Trochę historii – czy tylko Biskupin?

Wojciech Piotrowski, <i>Wykopaliska biskupińskie z lotu ptaka – próba podsumowania</i>	27
Lidia Żuk, <i>Dokąd prowadzisz Biskupinie?</i>	51
Dariusz Krasnodębski, <i>Pamiętkowy album z polskimi zdjęciami lotniczymi z lat 1923-1929</i>	71
Agnieszka Dolatowska, Danuta Prinke, <i>Do trzech razy sztuka: próba interpretacji zdjęć lotniczych z Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej</i>	81

Część II: Zdjęcia lotnicze i technologia

Sławomir Królewicz, <i>Charakterystyka wybranych cech współczesnych średnio- i wysokorozdzielczych danych teledetekcyjnych</i>	101
Jerzy Miałdun, <i>Wymiar fraktalny zobrazowań teledetekcyjnych krajobrazu ekologicznego, poddanego antropopresji</i>	109
Jerzy Miałdun, <i>Wstępna koncepcja struktury systemu pozyskiwania danych w trakcie rekonesansu lotniczego i ich transmisji do Internetu w czasie rzeczywistym</i>	117

Część III: Problemy z interpretacją

Lidia Żuk, <i>W poszukiwaniu salomonowego rozwiązania, czyli o tym, kto powinien interpretować zdjęcia lotnicze – słów kilka</i>	125
Andrzej Kijowski, Stefan Żynda, <i>Struktury glacialne i peryglacialne jako tło dla archeologicznej interpretacji zdjęć lotniczych</i>	145
Krzysztof Maciejewski, <i>Wrózenie z fusów? Dylematy fotografującego obiekty archeologiczne</i> ..	157

Część IV: Archiwizacja i udostępnianie zdjęć lotniczych w archeologii

Wiesław Stępień, <i>„Karta obserwacji terenu z góry”</i>	165
Katarzyna Bronk-Zaborowska, Andrzej Prinke, Lidia Żuk, <i>A_{Ph}_Max – baza danych o zdjęciach lotniczych dla potrzeb archeologii</i>	171
Andrzej Prinke, <i>Zaplecze informacyjne w zastosowaniach metody archeologicznego rekonesansu lotniczego</i>	183
Jerzy Miałdun, Izabela Mirkowska, Włodzimierz Rączkowski, <i>Wczesnośredniowieczne założenia obronne w Polsce północno-wschodniej: projekt systemu informacji archeologicznej</i>	193

Część V: Zdjęcia lotnicze w praktyce konserwatorskiej

Zbigniew Kobyliński, Krzysztof Misiewicz, Dariusz Wach, <i>„Archeologia niedestrukcyjna” w północno-wschodniej Polsce</i>	205
Piotr Górny, Małgorzata Przybyszewska, Jacek Wysocki, <i>Weryfikacja terenowa zdjęć lotniczych</i>	237
Wojciech Sosnowski, <i>Dokumentacja fotolotnicza w archeologii ziemi chełmińskiej. Pierwsze doświadczenia, możliwości, perspektywy</i>	241
Andrzej Prinke, Włodzimierz Rączkowski, Bogdan Walkiewicz, <i>Archeologiczny zwiad lotniczy wzdłuż trasy planowanej autostrady A2 w granicach dawnego woj. poznańskiego</i>	247

Jacek Nowakowski, <i>Znaczenie zdjęć lotniczych w konserwatorstwie archeologicznym na przykładzie stanowiska archeologicznego w Osiecznej (stan. 4)</i>	257
Tomasz Burda, <i>Archeologiczna apokalipsa. Wykorzystanie fotografii lotniczej w ocenie zniszczeń na stanowiskach archeologicznych w Iraku</i>	263

Część VI: Od zdjęć lotniczych do wieloaspektowych i zintegrowanych badań: dorobek i perspektywy

Andrzej M. Wyrwa, <i>Zdjęcia lotnicze w tekneńskim kompleksie osadniczym oraz ich weryfikacja archeologiczno-architektoniczna i osadnicza</i>	271
Krzysztof Maciejewski, Włodzimierz Rączkowski, <i>Jamy, jamy... lecz nie tylko: wyniki archeologicznego rozpoznania lotniczego w Wielkopolsce w latach 2001-2002</i>	283
Barbara Stolpiak, Włodzimierz Rączkowski, <i>Opactwo pocysterskie w Bierzwniku, woj. zachodniopomorskie a zdjęcia lotnicze – oczekiwania i możliwości</i>	297
Kazimierz Grażawski, <i>Zdjęcia lotnicze w archeologicznej praktyce badawczej Muzeum w Brodnicy</i>	311
Dariusz Krasnodębski, <i>Lotnicza prospekcja archeologiczna w dorzeczu Odry, przeprowadzona w 1999 roku</i>	317
Krzysztof Wieczorek, <i>Widać, nie widać – czy pilot może zostać archeologiem?</i>	321
Marcin Dziewanowski, Lidia Żuk, <i>Zaległości „nie do odrobienia”? Przyczynek do przydatności zdjęć lotniczych w badaniach terenowych na przykładzie stan. 5 w Mierzynie, woj. zachodniopomorskie</i>	327
Rafał Gradowski, <i>Fotografia lotnicza w archeologii a problem wczesnośredniowiecznego osadnictwa obronnego na terenie miasta Człuchowa</i>	337
Miłosz Giersz, Maciej Słomczyński, Mariusz Ziółkowski, <i>Archeologia lotnicza w polskich badaniach archeologicznych w Andach</i>	341
Violetta Julkowska, Włodzimierz Rączkowski, <i>Zobaczmy przeszłość! Zdjęcia lotnicze w dydaktyce historii</i>	353

Część VII: Zdjęcia lotnicze i krajobraz kulturowy

Wiesław Stępień, <i>Fotografia lotnicza w ochronie krajobrazu kulturowego</i>	373
Paul M. Barford, <i>Tworzenie krajobrazu: archeologia osadnicza z lotu ptaka?</i>	379
Grzegorz Kiarszys, <i>Osadnictwo czy krajobraz kulturowy: konsekwencje poznawcze korelacji wyników badań powierzchniowych i rozpoznania lotniczego</i>	389

Część VIII: Jak się to robi w Europie?

Robert Bewley, <i>Archeologia lotnicza – kilka myśli na przyszłość</i>	399
Rog Palmer, <i>Dlaczego niezbędna jest interpretacja zdjęć lotniczych i wykonywanie map?</i>	407
Ralf Schwarz, Günter Wetzel, <i>Archeologia lotnicza w Niemczech – z historii badań</i>	413
Michael Doneus, <i>Archeologia lotnicza w Austrii</i>	439
Martin Gojda, <i>Archeologia lotnicza w Czechach w końcu XX wieku: integracja studiów nad krajobrazem kulturowym a archeologia nieinwazyjna</i>	449
Ivan Kuzma, <i>Archeologia lotnicza na Słowacji</i>	457
Lis Helles Olesen, <i>Archeologia lotnicza w Danii</i>	479
Romas Jarockis, <i>Fotografia lotnicza, archeologia i dziedzictwo kulturowe na Litwie</i>	489
Juris Urtāns, <i>Fotografia lotnicza w archeologii na Łotwie</i>	495
Indeks nazw osobowych	499
Indeks nazw geograficznych	507
Lista adresowa autorów	517

Fotografia lotnicza w ochronie krajobrazu kulturowego

1. Wprowadzenie – aspekty prawne i definicje

Wprowadzone zmiany ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* z 19 lipca 1990 roku (Dz. U. nr 56, poz. 332) nakładają obowiązek dbania o „krajobraz kulturowy w formie ustanawianych stref ochrony konserwatorskiej i parków kulturowych”. Dotychczasowa ustawa z dnia 15 lutego 1962 roku (Dz. U. nr 10 poz. 48) ograniczała przedmiot ochrony konserwatorskiej do obiektu i zespołu, uwzględniając jedynie jego najbliższe otoczenie lub widoku na ten zabytek. Jednostkowy a nie przestrzenny sposób pojmowania ochrony zabytków jest do tej pory barierą i negatywną spuścizną w pojmowaniu krajobrazu kulturowego. Wspomniane zmiany ustawy z 19 lipca 1990 roku zbliżyły podmioty ochrony dóbr kultury i przyrody (por. Michałowski 1991). Nowa ustawa *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 – weszła w życie z dniem 17 listopada 2003 roku) uwzględniła krajobraz kulturowy jako przestrzeń historyczną ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Ochronie podlegają również historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, przestrzenne założenia miejskie, formy zaprojektowanej zieleni, podziały własnościowe i funkcjonalne, ulice i sieci dróg. Ochronie podlega teren wokół zabytku przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych (art. 3, pkt. 12-15). Artykuł 6 ustawy mówi, że ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome, w szczególności krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, parki, ogrody i miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne.

Ustawa *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* z dnia 27 marca 2003 roku (Dz. U. Nr 80, poz. 717) przyjmuje za podstawę działań ład przestrzenny i zrównoważony rozwój (art. 1.1. pp 2.). W planowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza wartości architektoniczne i krajobrazowe wymagania ochrony środowiska, wymagania dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1.2. pp 3-4). Te walory powinny być uwzględniane na wszystkich szczeblach planowania, od studium zagospodarowania przestrzennego gminy, poprzez plany miejscowe, (art. 10.1. pp 2-4; art. 15.1. pp 3-6), planowanie przestrzenne w województwie (art. 39.3. pp. 2) do planowania na szczeblu krajowym (art. 46; art. 47.1. pp. 1, 2. pp. 2).

W roku 1992 UNESCO opublikowała *Raport Komisji Światowego Dziedzictwa*, który uznaje dwie postacie tego dziedzictwa jako całości, a mianowicie:

- 1) dziedzictwo przyrodnicze,
- 2) dziedzictwo kulturowe.

Dziedzictwo przyrodnicze uwzględnia zjawiska przyrodnicze takie, jak formacje geologiczne, środowiska przyrodnicze i naturalne, miejsca życia dzikich zwierząt oraz roślin. W tym przypadku podmiotami ochrony są:

- 1) pomniki przyrody,
- 2) rezerваты,
- 3) obszary krajobrazu chronionego,
- 4) parki krajobrazowe,
- 5) parki narodowe.

Dziedzictwo kulturowe obejmuje wszystko to, co jest dziełem człowieka, co wyraża jego działalność, idee i poglądy (por. Goodchild 1991). W tym przypadku podmiotami ochrony są (Michałowski 1991):

- 1) obiekty zabytkowe,
- 2) zespoły zabytkowe,
- 3) strefy ochrony konserwatorskiej,
- 4) parki kulturowe,
- 5) rezerваты kulturowe.

Peter H. Goodchild wyróżnia krajobraz historyczny, który składa się z takich elementów, jak formy terenu, ukształtowanie, geomorfologia, gleba, cechy i właściwości wód, roślinność, życie zwierzęce, ludzie i ich działalność, zabudowania i budynki, przestrzenie i widoki, stanowiska archeologiczne. W tym przypadku występuje wyraźna jedność środowiska przyrodniczego i kulturowego. Dalej Goodchild wyróżnia typy krajobrazów historycznych:

- 1) krajobrazy powiązane z życiem wiejskim i gospodarką wiejską,
- 2) krajobrazy powiązane z życiem miejskim,
- 3) krajobrazy powiązane z przemysłem i procesami przemysłowymi,
- 4) krajobrazy powiązane z pojedynczymi budowlami historycznymi lub zespołami zabytków,
- 5) historyczne parki, ogrody i tereny rekreacyjne,
- 6) krajobrazy powiązane z ludźmi lub wydarzeniami o historycznym znaczeniu z uwzględnieniem miejsc kojarzących się np. z malarzami, poetami i bitwami,
- 7) miejsca scen historycznych, są to miejsca, które w znaczeniu historycznym są znane, czczone lub szczególnie oddziałujące poprzez ich scenię.

Krajobraz kulturowy (Bogdanowski 1998) to taki, w którym nad dziełami natury wyraźnie dominują dzieła człowieka, jego przeciwieństwem jest krajobraz naturalny. Krajobraz kulturowy bywa postrzegany w kategoriach wartości – oceniany jako piękny lub brzydki, pełen znaczeń lub bez znaczenia, harmonijny lub dysharmonijny. Dla skutecznej ochrony i kształtowania krajobrazu ważne jest rozpoznanie różnych aspektów jego wartości. Dotyczą one (Praweńska-Skrzypek, Pawłowska 1996):

- 1) formy krajobrazu – wartość estetyczna (Tabl. I: A),
- 2) treści krajobrazu – wartość informacyjna, historyczna, integracyjna, symboliczna,
- 3) funkcji krajobrazu – wartość ekonomiczna.

2. Wartości krajobrazu kulturowego

Wartości estetyczne są aspektem najczęściej brany pod uwagę przez profesjonalistów kształtujących przestrzeń. Niedocenianiem tych wartości jest w planowaniu przestrzennym dominacja problematyki funkcji nad problematyką kompozycyjną (Tabl. I: B).

Podstawową treścią zawartą w obrazie jest informacja o środowisku. Informacja ta wyrażana jest obrazami a zasadniczą jej zaletą jest syntetyczny charakter. Ważnym tutaj aspektem jest wspomniana przeze mnie wartość historyczna. Na współczesny krajobraz kulturowy składa się większa lub mniejsza liczba elementów odziedziczonych po poprzednich pokoleniach. Dzięki temu może on informować nie tylko o współczesnym stanie miejsca, lecz także o jego przeszłości (Tabl. II: A).

Krajobraz kulturowy jest niejako naturalną formą zapisu tradycji miejsca – formą łączności z poprzednimi pokoleniami i szansą łączności z pokoleniami następnymi (Praweńska-Skrzypek, Pawłowska 1996). Krajobraz, jako widok, jego poszczególne elementy, zestaw widoków lub synte-

tyczny wizerunek należy do tych wartości, które stanowią o związku ludzi z miejscem i o integracji ludzi między sobą poprzez wspólne miejsce życia. W krajobrazie tkwią elementy, które wyróżniają i identyfikują miejsce (Tabl. II: B). Symbolizują wartości wokół których integruje się wspólnota. Krajobraz kulturowy posiada więc wartości nie tylko informujące, ale także symboliczne (np. Wawel, Ostrów Lednicki, Stare Miasto w Warszawie).

W krajobrazie miasta są miejsca szczególnie predystynowane na przyjmowanie form symbolicznych. Takim miejscem jest np. centrum miasta, centrum dzielnicy, szczyt góry. Wartości te mogą być zagrożone nie tylko przez zniszczenie formy, lecz przez zmianę systemu wartości, którym kierowała się dana społeczność. Wartość symboliczna krajobrazu stanowi ważną przyczynę, dla której podejmuje się działania ochronne, rewaloryzacyjne i kreacyjne.

Stan krajobrazu kulturowego odziedziczonego po poprzednim ustroju jest zły. Krajobrazy kreowane w tym czasie nie reprezentują wysokich wartości ani w ocenie ekspertów, ani społeczeństwa. To, co udało się uchronić od dewastacji, jest zasługą przede wszystkim środowisk konserwatorskich i stworzonych przez nich programów ochrony. Podstawowymi działaniami są tutaj programy dokumentacyjne.

3. Organizacja służb konserwatorskich

W roku 1975 po przeprowadzeniu reformy administracyjnej kraju, powołano przy Urzędach Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków – Biura Dokumentacji Zabytków. Zaś po roku 1991 powstały ośrodki specjalistyczne, takie jak Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo Ogrodowych, przekształcony w Ośrodek Zabytkowego Krajobrazu, Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych oraz dwanaście Oddziałów Terenowych Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie – pełniącego funkcję Centralnego Rejestru Zabytków – jako Regionalnych Ośrodków Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego. W roku 2002 Ośrodek Dokumentacji Zabytków i Ośrodek Zabytkowego Krajobrazu połączono w jeden Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, a Regionalne Ośrodki Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków, uzupełniając ich listę o dwie placówki w Elblągu i Opolu. Transformacja ta dokonana się z dniem 15 października 2002 roku.

Jednocześnie rok 2002 był okresem reformy służby konserwatorskiej w Polsce. Likwidacji uległ Urząd Generalnego Konserwatora Zabytków jako Urząd Centralny, a w jego miejsce powołano Departament Ochrony Zabytków jako składową Ministerstwa Kultury z Generalnym Konserwatorem Zabytków w randze Sekretarza Stanu.

4. Fotografia lotnicza i krajobraz kulturowy

Od połowy lat 60. Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie rozpoczął wykonywanie dokumentacji fotograficznej z powietrza zabytkowych zespołów miejskich, obiektów i zespołów architektury, zdając sobie sprawę, że jest to jedna z najbardziej efektywnych rejestracji zabytkowego krajobrazu (Andrulewicz 1991).

Początek lat 90. to kontynuacja tego rodzaju dokumentacji, z położeniem nacisku na rejestrację krajobrazu kulturowego jako ważnej dziedziny dokumentacji, niosącej informację dotyczącą nie tylko współczesnego obrazu, ale ujawniającego dziedzictwo miejsca oraz zmiany w nim zachodzące. Obecnie istnieje już możliwość wykorzystania tego typu dokumentacji do obserwacji długoterminowych zmian zachodzących w krajobrazie kulturowym. Fotografiami lotniczymi zaczęto stosować nie tylko jako dokumentację, ale również jako narzędzie. W archeologii jest to dodatkowo narzędzie ujawniające szereg nowych obiektów i stanowisk. Rejestracją tego typu objęto także szerokopłaszczyznowe badania archeologiczne związane z wielkimi inwestycjami, takimi jak gazociąg jamalski oraz autostrady A2 i A1. Fotografia lotnicza jest więc nie tylko biernym środkiem

Tabl. I: A. Ostrów Lednicki, woj. wielkopolskie. Połączenie estetycznych i historycznych wartości krajobrazu.
Fot. W. Stępień.

Tabl. I: B. Olsztyn, woj. śląskie. Zamek na wyniesieniu doskonale komponuje się z otoczeniem. Współczesna zabudowa w coraz większym stopniu zakłóca krajobraz. Fot. W. Stępień.

Tabl. II: A. Gniezno, woj. pomorskie. W układzie przestrzennym zapisana jest średniowieczna historia miasta. Fot. W. Stępień.

Tabl. II: B. Łódź. Charakterystyczny układ Nowego Miasta z ośmiobocznym rynkiem wytyczonym w latach 1821-1823 przez R. Rembelińskiego, który dał początek dla rozwoju przestrzennego miasta i przemysłu (osada tkaczy wyrobów wełnianych – sukienników). Fot. W. Stępień.

rejestrującym obraz krajobrazu kulturowego jako informacji dla współczesnych i następnych pokoleń, ale również spełnia funkcje czynne, ujawniając zagrożenia ze strony czynników przyrody, działalności planistycznej i gospodarczej człowieka. Służby konserwatorskie mają w ten sposób materiał do interwencji, opiniowania projektów i zastosowania działań ochronnych zgodnie z obowiązującymi przepisami (ustawami *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz *O zagospodarowaniu przestrzennym*).

Bibliografia

- Andrulewicz H. 1991. Wnioski wyników zdjęć lotniczych wykonanych przez ODZ w latach 1966-1990, [w:] *Wokół problemu badawczego. Synteza kulturowych wartości przestrzeni państwa polskiego*, (red.) A. Kostraczyk. Gdańsk: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 50-58.
- Bogdanowski J. 1998. Ochrona krajobrazu kulturowego w ujęciu wnętr architektoniczno-krajobrazowych (WAK), [w:] *Przegląd Regionalny* nr 1, rok III, (red.) Z. Jabłoński, W. Tomaszewski. Toruń: ROSiOŚK, 17-31.
- Goodchild P. H. 1991. Zasady konserwacji krajobrazów historycznych, [w:] *Studia i Materiały*, seria *Krajobrazy* nr 2, (red.) A. Michałowski. Warszawa: Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, 1-33.
- Michałowski A. 1991. Wprowadzenie, [w:] *Studia i Materiały*, seria *Krajobrazy* nr 2, (red.) A. Michałowski. Warszawa: Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, I-IV.
- Prawelska-Skrzypek G., Pawłowska K. 1996. Krajobraz kulturowy w solidarności społecznej, [w:] *Studia i Materiały*, seria *Krajobrazy* nr 13 (25), (red.) A. Michałowski. Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, 15-53.

Wiesław Stępień

Aerial photography and protection of cultural landscape

Summary

Before the 1980s Polish legal regulations limited the requirement of protection to the structure itself and the complex of structures, together with their nearest surroundings. Since 1990 the new law concerning the protection and care of historical monuments has brought closer together the object of protection of cultural heritage and its natural surroundings. The new law in force from July 23rd, 2003 considers the cultural landscape as a historical space shaped by the influence of human efforts and composed of the products of civilisation and natural elements. Protection is also extended over historical urban and rural complexes, city spatial plans, forms of designated green areas, property and functional divisions, streets and road networks, as well as the area surrounding the historical monument, which is protected against destructive outside actions. The law on spatial planning dated March 27th, 2003 accepts as its basis the principle of spatial order and sustainable development. In spatial planning architectural and landscape values, environmental protection requirements, the needs of cultural heritage and historical monument protection, as well as the products of contemporary culture are prioritised. These values are to be considered at all levels of planning. The article describes the current organisation of conservation services in Poland and the history of producing aerial documentation for the protection of historical monuments, which began in the 1960's in the Centre for the Protection of Monuments in Warsaw. The changes in the law began aerial documentation of elements of the cultural landscape. The author has been conducting aerial documentation for archaeological purposes since the end of the 1970's. It was made for the protection of historical monuments and cultural landscape as part of the district (voivodeship) services and late to individual commissions. Aerial photography of the cultural landscape should be conducted not only as one of the elements of documentation of a single registration, but also as extended long term observations of changes taking place in the cultural landscape. This approach is of great significance when implementing large spatial development investments.

Such developments as the construction of gas pipelines, motorways and city by-passes are now taking place. Unfortunately, the present management of the department of heritage protection does not appreciate or see a need for such documentation.

Captions:

Plate I: A. Ostrów Lednicki, Wielkopolska. A combination of aesthetic and historical landscape values. Photo: W. Stępień.

Plate I: B. Olsztyn, Silesia. A castle on a plateau blends well into its surroundings. Contemporary buildings are increasingly a blot on the landscape. Photo: W. Stępień.

Plate II: A. Gniew, Pomerania. In the spatial layout the medieval history of the town has been preserved. Photo: W. Stępień.

Plate II: B. Łódź. The characteristic layout of the New Town with the octagonal market laid out in 1821-1823 by R. Rembieliński, who initiated the spatial and industrial (an estate for the wool weavers and drapers) development of the city. Photo: W. Stępień.